

UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I.” CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

No. 801

8608

INSTITUTUL DE ISTORIA MEDICINEI, FAR-
MACIEI ȘI DE FOLKLOR MEDICAL.
FONDATOR ȘI DIRECTOR ONORIFIC
Prof. Dr. JULES GUIART.
LV.

Observațiile doctorului I. M. Minderer
despre ciuma și alte epidemii

IN MOLDOVA IN CURSUL RĂZBOIULUI RUSO-TURC

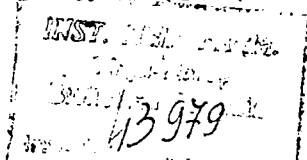
1769—1774.

DOCTORAT IN MEDICINĂ ȘI CHIRURGIE
PREZENTATĂ ȘI SUSȚINUTĂ IN ZIUA
DE 1934

DE

LUKA MARGARETA

„VICTORIA” INSTITUT DE ARTE GRAFICE CLUJ
Strada A. Viăhuța No. 3.

UNIVERSITATEA „REGELE FERDINAND I.” CLUJ
FACULTATEA DE MEDICINĂ ȘI FARMACIE

Decan: D-nul Prof. Dr. GH. MARTINESCU

Profesori:

Clinică stomatologică (agreg.)	Prof. Dr. Aleman I.
Istoria medicinei. (agreg.)	” ” Bologa I.
Bacterologie	” ” Baroni V.
Patologia generală și experimentală	” ” Botez A. M.
Istologia și embriologia umană	” ” Drăgoiu I.
Clinica oto-rino-laringologică	supl. Doctor R.
Clinica infantilă	” ” Gane T.
Clinica ginecologică și obstetricală	” ” Grigoriu C.
Semiologie medicală	” ” Goia I.
Clinica medicală	” ” Hațieganu I.
Medicina legală (agr.)	” ” Kernbach M.
Farmacologia și farmacognozia	” ” Martinescu Gh.
Clinica oftalmologică	” ” Michail D.
Clinica neurologică	” ” Minea I.
Igiena și igiena socială	” ” Moldovan I.
Radiologia medicală	” ” Negru D.
Farmacia chimică și galenică	” ” Pamfil Gh.
Anatomia descriptivă și topografică	” ” Papilian V.
Clinica chirurgicală }	” ” Pop A.
Medicina operatoare }	
Fiziologia umană (agr.)	” ” Popovici Gh.
Balneologia (agreg.)	” ” Sturdza M.
Clinica dermato-venerică	” ” Tătaru C.
Clinica urologică	” ” Teposu E.
Chimia biologică	” ” Thomas P.
Clinica psihiatrică	” ” Urechia C.
Anatomia patologică	” ” Vasiliu T.

JURIUL DE PROMOȚIUNE

Președinte: D-nul Prof. Dr. V. Bologa

Membrii: { ” ” ” V. Papilian
 ” ” ” I. Drăgoiu
 ” ” ” M. Kernbach
 ” ” ” Gh. Popovici

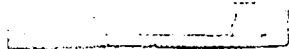
Supleant: Dl Dr. I. Voicu.

* 4 4 0 0 0 3 2 4 3 *

Biblioteca UMFST

TATALUI MEU

*Dlui Prof. V. Bologă omagiile și
mulțumirile mele pentru bunăvoința
cu care mi-a ajutat la compune-
rea acestei lucrări.*

*Onor, Juriu de promoție
omagiile mele.*

Introducere.

În literatura medico-istorică românească avem relativ multe informații despre marile epidemii de ciumă care au bântuit în principate. În privința aceasta e fundamentală lucrarea prof. *Dr. Felix* despre „Istoria Igienei“. Multe amintiri despre epidemii se găsesc și în „Din istoria medicinei etc.“, de domnul *Dr. V. Gomoiu*. În ultimul timp în două lucrări splendide a fost pusă la punct epidemiologia istorică a ciumei la noi, de domnul *Dr. Pompei G. Samarian* (1932) și domnul prof. *Dr. G. L. Petrescu* (1933—34). În toate lucrările acestea se vorbește pe larg și despre una din cele mai grozave epidemii de ciumă, care a bântuit la noi, cea din cursul războiului ruso-turc din 1769—1774. În două teze de doctorat dela Institutul Istoriei Medicinii din Cluj, s'a tratat mai pe larg lucrările unor autori streini asupra acestei molime. Domnul *Dr. Prelipceanu* (1927) a studiat descrierea clasică a medicului finlandez *Orraeus*, care a avut sarcina de a combate epidemia în armata rusească. Dna *Dr. Livia Armean* a studiat în 1933 părerile celebrului epidemiolog și istoriograf medical german *I. F. C. Hecker* asupra ei.

* * *

Solicitând o teză din Istoria Medicinii, Domnul *Prof. Bologna* mi-a atras atențiunea asupra unui mic tratat în care se găsește o altă descriere a epidemiilor din timpul campaniei rusești 1769—1774. Această cârtică, în format 8°, de 161 pagini, poartă următorul titlu :

*Abermal
zur
Beytrag
zur
Kenntinss und Heilung
der
Pest.
Aerzten und Wundaerzten
bey
der russisch: kaiserlichen Armee
gewidmet
von
Dr. Johann Martin Minderer
russisch-kaiserlichen Kollegien-Assessoren und ältesten
Ober-Wund-Aerzte der Armeen.
Riga
bey Johann Friedrich Hartknoch. 1790.*

În introducere (pag. 3-6) autorul își reamintește de toate mizeriile boalelor de războiu, între cari ciuma este cea mai grozavă și de neajutorarea medicilor militari față de această molimă, despre care atât de puțin se învață în școlile medicale. În consecință a luat hotărârea de a strânge observațiile sale medicale și ale prietenului său *Popow*, a le confronta cu cele scrise de *Orraeus* și alți autori celebri și a scrie o cărtică despre ciumă.

* * *

Autorul acestei cărți, *Johann Martin Minderer*, s'a născut în Rostock, a studiat chirurgia și a intrat în serviciul militar rusesc ca subchirurg în 1766. În 1768 a fost trimis cu gradul de chirurg militar la armata contelui Rumianțof, luând parte timp de aproape 5 ani la campania care s'a terminat în 1774 cu pacea dela Cuciuc-Cainardgi. În timpul acestei companii a avut ocazia să cunoască ciuma. În 1773 fu avansat chirurg de ștab și numit șef al spitalului din Ismail. În 1780 ajunge medic la spitalul militar din Riga, mai

lârzii din Vladimir. În baza observațiilor sale despre ciumă, a scris tratatul mai sus amintit pe care l'a trimis Facultății de Medicină din Jena. Aceasta îi conferi pentru lucrarea sa valoroasă, diploma de doctor, pe care colegiul medical din Petersburg a echivalat-o.

În 1792 *Minderer* a fost avansat medic de stat-major. Trecut în serviciul civil, el fu numit șef al administrației medicale a Ucrainei și membru de onoare al Colegiului medical. În 1799 ajunsese medic primar la spitalul principal din Moscova. *Minderer* a murit în 1812 în Moscova. Lucrarea sa despre ciumă din 1790 a apărut în același an și în latinește, tot în Riga, sub titlul „*Commentatio de peste.*” În 1806 și 1811 a mai publicat niște lucrări despre ciumă din Volinia din 1798. În Istoria Medicinii *Minderer* contează alături de *Chenot*, *Orraeus*, etc. drept unul din cei mai buni cunoscători ai ciumii în sec. al XVIII-lea.

În lucrarea sa, al cărei titlu complet l'am redat mai sus, după introducere, capitolul prim (pag. 7—22) este o revizuire istorică asupra boalelor pe cari autorul le-a observat în cursul anilor 1769—1774 în campania rusească din Moldova și Bulgaria. Acest capitol ne interesează în deosebi. Restul lucrării (pag. 23—161) tratează despre patogenia, epidemiologia și tratamentul ciumei în general. Această parte din tratatul său, redă într'o expunere magistrală părerile medicinei din veacul al XVIII-lea asupra ciumei. Ea conține și multe observații și idei ale autorului, de cel mai mare interes.

În cele ce urmează vom da în traducere fidelă capitolul prim, care după cum am spus, are un interes deosebit pentru epidemiologia istorică românească. Această traducere nu ne pare inutilă, deoarece materialul tratat de *Minderer*, diferă foarte mult de al lui *Orraeus* și *Hecker*. *Orraeus* a descris numai ciuma, așa cum a observat-o el la armata principală rusească, *Hecker* se ocupă deasemenea numai cu ciuma din centrul Moldovei, bizuindu-se în pri-

mul rând pe lucrarea lui *Orraeus* și încadrând-o în părerile sale generale epidemiologice. *Minderer* în tot timpul companiei, nu a făcut parte din armata principală, ci a făcut toată campania în detașamentele avansate dela gurile Dunării și din Bulgaria. Astfel el a observat decursul ciumei într'un sector, pe care *Orraeus* nu l'a cunoscut și pe care în consecință nici *Hecker* nu l'a băgat în seamă. Astfel descrierea lui *Minderer* este o prețioasă întregire la operele celorlalți doi autori. Dar *Minderer* a făcut mai mult: el notează și celelalte boale și epidemii, cari s'au ivit la trupele de sub supravegherea sa, succesiunea lor, interdependența lor, interferența lor cu ciuma și dependența tuturor acestor fenomene de anotimp și de vicisitudinile atmosferice, E uimitor cât de precise sunt observațiunile sale, pe cari în multe amănunte le putem confirma retrospectiv și din punctul nostru de vedere modern, de ex. ivirea dizenteriei vara și toamna, apariția scorbutului iarna și dispariția sa primăvara, etc., etc.

Lucrarea lui *Minderer* e scrisă într'o limbă și într'un stil caracteristic pentru barocul german. Toate acestea se resimt natural și în traducere.

Am căutat să redăm traducerea cât se poate de fidel, totuși acolo, unde înțelesul nu avea să suferă, ne-am permis unele libertăți, pentru a netezi unele asperități pentru cititorul modern. Termenii tehnici medicali din vremea aceea am redat în formă originală, dar am căutat să dăm în note echivalentul modern. La note am însemnat întotdeauna, în paranteză, cari sunt notele originale ale autorului și cari sunt notele adause de noi. Titlurile marginale, prin cari scoatem la iveală cronologia evenimentelor descrise de *Minderer*, sunt adause de noi. Deaceea le-am și pus în paranteze unghiulare. Cifrele cursive cu paranteze unghiulare din text indică paginația în original.

* * *

[Pagina 7]. Privire istorică asupra boalelor
carisa'u ivit în cercul meu de activitate
la armata imperială rusească dela
1769—1774

Trupele noastre suferiseră în campania din 1769 foarte mult prin marșuri și contramarșuri. Dizenterie și febra putridă* făcuseră mari ravagii între ele. După ocuparea fortăreții Hotinului ele se retraseră în Polonia pentru a ocupa campamentul de iarna. Toamna era umedă, rece și ploiasă. Materia infecțioasă a febrei putride care domina, nu pierisă însă și trupele au adus-o în campamentele de iarna. Molima a mai durat între trupă până la stârșitul lui Decembrie. După Crăciun se iviră febre** infamatorii [8] cari însă nu au fost generale, ceea ce se datorește bunei aprovizionări și odihnei. În cursul iernii trupele se reculeseră bine. La începutul lunii Mai 1770 trupele porniră din nou. Locul de concentrare era acuma dincolo de Hotin în Moldova. Deși campamentul nostru era așezat la înălțime, totuși, în urma ploilor continue, el era f. umed și murdar. Zăbovind mai multe săptămâni la acest loc, se iviră din nou febre inflamatorii, cari dispărură însă după ce pornirăm și pătrunserăm mai departe în Moldova. În lunie se ivi o febră bilioasă, uscată***) în formă descrisă de mâna maestră și spiritul de observație al lui Pringle¹⁾ Cu cât ne îndepărtam de râul Prut și sufeream de lipsă de apă curată și alimente bine, boala

[Toamna
1769].

[Iarna
1769—
1770]

[Primă-
vara
1770]

[Vara
1770]

*) Febra putridă este echivalentul în terminologia medicală a sec. XVIII. pt. stări febrile, cari după descrierile autorilor contimporani se poate identifica atât cu febra tifoidă cât și cu tifosul exantematic. (Nota trad.)

**) Sub febre inflamatorii trebuie să înțelegem afecțiuni catarale, febrile, ca gripă, pneumenie, bronchopneumonie, bronchită etc. (Nota trad.)

***) O formă de malarie bilioasă, de obicei cu hemoglobinurie (Nota trad.)

devenia tot mai malignă. După lupta victorioasă dela Cahul, armata a rămas mai multe săptămâni, până în toamnă, în acelaș campament. Liniștea căldura intensă a verii urmată repede de nopți reci, abundența alimentelor, mai ales de prea multă carne, influințară sănătatea noastră și urmarea a fost iarăși dizenterie și febră putridă. În vremea aceasta a apărut ciuma în Iași. Dela domnul medic de stat-major [9] baron de Asch, primirăm circulare și ordine, să fim atenți la boala aceasta. De vreo câteva ori a fost și vorba că molima ar fi pătruns și în armată, dar era o eroare, deoarece în vreme aceea nu o cunoașteam încă în deajuns. În toamnă am fost trimis dela armata principală, cu regimentul de artilerie al cărui chirurg eram, la așa numitul corp Bauer. Acest corp stătea în observația dușmanului dincolo de Dunăre, la Isaccea. Campamentul nostru era așezat pe o înălțime. În fața noastră era Dunărea, ale cărei maluri erau acoperite cu stuf înalt. Pe o parte era lalbugul, pe cealaltă un liman*). Corpul suferise deasemenea mult de epidemiile, cari bântuiau la armata principală. Acuma însă, fiind toamna uscată și zilele senine, toții se reculeseră bine. În Noemvrie a început deodată un frig întens, care din cauza anotimpului înaintat ne sili să săpăm gropi în pământ. Intregul corp era [10] așezat în astfel de gropi (Zemlenki). Ger, chiciură și vânturi reci dela nord sileau pe oamenii noștri, pentru a sta la căldură, să se așeze cât de indesați în aceste găuri, în cari deci aerul trebuia să fie foarte putrid. Scurt timp după aceea se ivi ciuma la batalionul de grenadierii Selieverstow. La început credeam că e vorba de

[Toamna
1770.]

[Iarna
1770—
71].

1) Von den Krankheiten einen Ameer. (Nota autorului).

*) Liman se numește în acele regiuni un lac care stă în legătură sau cu marea, sau cu un râu. S'ar putea deci traduce și cu efluviu. (Nota autorului).

febră putridă. Deoarece însă boala se respândia foarte repede, devenirăm atenți dar totuși ne îndoiam că ar fi ciuma, deoarece nu observam buboni și carbunculi. După observație mai atentă am constatat însă dureri în regiunea subinguinală și în axilă. Boala se termina cu moartea în ziua a doua, a treia, cel mult a patra. Cei mai mulți zăceau absenți, cu simțurile turburate. Puțini aveau febre mari și delirii. Abia după moarte se iviau pete negri. Ea ne-a fost adusă propabil din Ismail, de unde primeam aprovizionarea, fiindcă ea a erupt în acelaș timp la regimentele de infanterie Sirvan și Chiev, cari stăteau acolo în garnizoane.

Unii susțin că a fost adusă cu o blană de oaie veche, pe care un îngrijitor de cai (pogonic) o găsisse într'un sat tătăresc părăsit și pe care o moșteniseră camarazii săi. [11] În sfârșit pornirăm și de aci și intrarăm în campamentul de iarnă, în orașul Ismail. Nu numai noi am adus ciuma acolo, ci o găsirăm și la regimentele cari cantonau în oraș. Molima era acuma mult mai generală. Până la Crăciun am avut un timp umed cețos de toamnă. Cu începutul anului 1771, începu deodată un ger atât de mare, încât chiar și Dunărea a înghețat, lucru rar în regiunile acelea. Nici moșnegii nu puteau să-și amintească de o astfel de iarnă. Ni se reproșa în glumă, că am adus dela polul nord frigul. Cu tot gerul întens și a vântului de nord lăios și neîncetat, epidemia a făcut ravagii între noi până în mijlocul lunii Februarie. În timpul acesta febra era mai mare și observam mai des delirii. Acuma observam și buboni și carbunculi iar în Februarie molima începu să fie mai puțin malignă. Pentru a înfrâna răul s'au luat cele mai bune măsuri. În afară de controlul subofițerilor, domnii ofițeri trebuiau să inspecteze zilnic cantonamentele și să fie atenți la curățenie și ordine. Dacă găseau suspecti, cari voiau să-și ascundă boala, [12] ei erau imediat trimiși în lazaret. Deoarece locuitorii fugiseră în cea mai mare parte din oraș, aveam case destule pentru a plasa bolnavii noștri confortabil. Cei suspecti erau ținuți atâta timp izolați, până ce se iveau simptomele sigure ale

ciumei. Bolnavii de ciumă erau închiși în locuințe anume, în care se găsea un număr corespunzător de țirulnici și înfirmieri. Cei mai mulți din aceștia au devenit și ei jertfe ale epidemiei. Cea mai mică atingere transmitea boala. Pentru îngroparea celor morți au fost la început comandați profozii regimentelor.* După ce însă toți aceștia muriră, deși aveau halate și cângi, ne-am folosit de îngrijitorii de cai. Și aceștia pățiră acelaș lucru. Atuncia am fost siliți să promitem recompense pentru localnicii cari vor îngropa morții. Atunci se anunțară țigani. Aceștia, deși umblau cu cadavrele fără nici-o grijă, totuși au rămas sănătoși. Singura lor măsură de profilație era baia. Se aruncau cu haine cu tot în râu și când credeau că s'au spălat în deajuns, îmbrăcau haine proaspete și uscau cele ude. În sfârșit s'a putut observa că prin dispersarea ciumaților în oraș [13] veninul infecțios se răspândește și mai mult. Ori cât de aspru era controlul, totuși nu s'a putut slăvili comunicarea bolnavilor cu cei sănătoși. Prietenia și mila, pe de altă parte egoism și tendința spre jaf, erau mai puternice decât orice măsură preventivă. Puteam să le predicăm soldaților cât de mult, să-i prevenim în tot felul, ei rămâneau surzi. Atunci am început să ținem bolnavii în corturi înafară de oraș. Intre timp am luat măsurile pentru ridicarea unui spital pentru ciumați. Domnul chirurg Dimitrie Popow fu încredințat cu aseasta. Un om deosebit de abil născut pentru a fi medic, desintereșat, neobosit. În totdeauna vesel el își făcea datoria aceasta atât de grea de a ajuta pe nenorociți. Nu a fost numai medicul lor, ci și tatăl și îngrijitorul lor. El era numai milă, numai sentiment, nu avea altă grijă decât aceea de a ușura mizeria bolnavilor săi. Neconținut era preocupat de a găsi mijloace nouă pentru salvarea lor. Și dacă încercările sale nu au avut rezultat, căuta altele. Nimic nu a rămas neîncercat din toate mijloacele cari promisau a fi efi-

*Profoss (de latinește praepositus)- subofițer subordonat auditorului (magistratului militar), care supraveghea soldații arestați, comanda pedepsele corporale și execuțiile capitale. [Nota trad.]

cece. Și apa gudronată, că o substanță care rezistă putreziciunii, a fost pusă la contribuția atunci, când nimic nu ajuta. Și nici aceasta nu a ajutat.* El mi a fost prieten [14], ne cercetam unul pe altul, pentru a găsi prilej de a discuta asupra naturii și particularităților acestei boale. Recunosc aci în public că observațiile și experiențele sale mi-au servit cea mai mare parte a materialului pentru acest tratat. După terminarea spitalului de ciumați am trimis toți bolnavii noștri acolo. Totuși găsii în deajuns ocazia să observ decursul, fenomenele și complicațiunile ciumei, deoarece vedeam bolnavi în toate fazele înainte de a-i trimete la spital. În deosebi regimentul de infanterie Chiev a suferit deosebit de mult. În sfârșit, în ciuda frigului și a zăpezii mari, întreg regimentul a fost mutat afară de oraș în corturi. Soldaților li s'a dat purgante și li s'a făcut venesecție și atunci molîma a încetat să progreseze între ei. Este greu de stabilit, dacă încetarea se datorește acestor tratamente preventive, sau aerului curat, sau încetării comunicării cu alte trupe. Un lucru asemănător s'a făcut și cu batalioanele de grenadierii.

* Este interesant de constatat cum în mod empiric s'a încercat folosirea gudronului ca antiseptic. Ori tocmai gudronul este materia primă din care chimia modernă produce astăzi o serie de antiseptice puternice. Concepția dela care a pornit aceasta încercare este de tot alta, decât cea modernă. În cadrul vechii concepții umorale hippocratice-galenice, care stăpâna medicina în veacul al XVIII-lea ciuma era considerată ca „o boală putridă“, adică ca o boală care se naște prin putrefacția unora din umorile cardinale; deci tot ceea ce împiedică putrefacțiunea, trebuia să fie în mod logic util la combaterea boalelor putride. Ideea unui „contagium vivum“, lansată mai de mult, ca și în acele vremuri, de câteva capete cu intuiție, idee care se apropia de noțiunea modernă o germenului patogen, nu pătrunsese încă în medicina oficială. Totuși pornind dela premise de tot diferite de ale noastre, s'a ajuns adesea la aplicațiuni practice foarte apropiate de antisepsia modernă, ca de ex. în cazul de față cu apa gudronată. (Nota trad.)

[Primă-
vara
1771].

Ne a părut straniu și greu de explicat faptul, că locuitorii au rămas aproape neatinși de epidemie, sau ca atunci când totuși se îmbolnăveau decursul era mult mai benign și mortalitatea mult mai mică. Adesea am constatat cu mirare că 3—4 soldați se îmbolnăveau de ciumă, gazda însă cu nevasta și copiii rămăneau îndemni [15.], cu toate că toți locuiau într'o singură cameră în promiscuitate. În Februarie și la începutul lui Martie am avut un aer gros și neguros, cu vânturi reci dela Nord. De ciumă nu mai auziam nimica, în schimb însă făcea ravagii scorbutul putrid. Aproape jumătatea soldaților noștri erau bolnavi de această boală scârboasă. La unii se gangrenau extremități întregi. Alții sufereau foarte mult de dureri reumatice, cari după lungi divagațiuni se fixeau pe câte o parte a corpului și produceau, sau paralizii, sau tumori reci. La alții durerea intensă se termina cu o gangrenă. Unii se plâneau de un lumbago chinuitor și boala era de durată foarte lungă. La toți exista o halenă fetidă și o putrefacție a gingiilor. La unii stomacace, cu toate îngrijile noastre, se lătea atât de mult, încât gangrena trecea asupra părții bucale a obrazului și asupra maxilelor. Boala aceasta a durat până la sfârșitul lui Aprilie. Acuma se iviră însă febrele intermitente, cari totuși nu au fost prea întense. Noi trecurăm în campament în josul orașului. Dunărea ieșise din albie și făcuse mari ravagii. Insula Sf. Gheorghe era complet acoperită de apă, așa încât în ciuda înălțimei stufului [16] care creștea pe ea, fluviul avea între Ismail și Tulcea pe o distanță de 7 verste aspectul unui lac. În sfârșit începură apele mari să scadă, lăsând pretutindenea mlaștini și ochiuri de apă, cari în urma căldurii arzătoare a soarelui răspândiau exhalazioni mefitice. Nicăieri nu am văzut insectele de toate speciile în cantități așa mari. Ele mureau, după ce se fecundau. Regiuni întregi unde apa scăzuse pe insula Sf. Gheorghe, erau acoperite pe o adâncime

de o palmă cu nimfe aqatice moarte, cari răspândiau o putoare insuportabilă și specifică, ca de untură de pește. Trupele noastre victorioase nelinișteau pe dușmani cu încursiuni frecvente pe celalalt mal. Din aceste expedițiuni învingătorii noștri au adus odată cu preda și ciumă, dar în de tot altă formă, decât cea pe care o văzuserăm toamna și iarna trecută. Deoarece expedițiile acestea au durat toată vara, până în târzie toamnă, ne vinea tot din nou materia infecțioasă, dar ea nu a putut să se înstăpânească. Ea s'a asociat la una sau la alta boală. E straniu că sub masca de febră intermitentă, de febră bilioasă sau a altor febre de durată mai lungă, [17] uneori febra după 3—5 zile se ridica brusc și bubonii se iveau în stinghii. Foarte des întâmpla că bolnavul era ridicat dintre ceilalți soldați și trimis în lazaret, fără ca infecția să se întindă mai departe. Dar n'a fost în toate cazurile așa de benignă. Virusul pestos, adus de cazaci zaporojeni, în urma expediției domnului locotinent colonel von Blüchert, dela țărmul Mării Negre, se răspândi repede. Dar instituțiile noastre, măsurile noastre preventive și felul nostru de a trata boala îl opriră în curând. Și ciuma adusă cu prada din Isaccea să lăți repede. Totuș ea s'a putut opri în curând. Poate deaceea n'a putut să prindă rădăcină, fiindcă eram în cantonament liber și trăiam în aer curat, poate însă și deaceea fiindcă ori și ce ciumă vara pare a nu fi atât de malignă, din cauza evaporației. Ciuma aceasta avea mai mult o natură bilioasă. In vara aceasta timpul a fost foarte cald, cu ploi rezezi și tempestăți. Militarii noștri erau în consecință foarte obosiți. Aerul era aproape în totdeauna zădufos și lipsit de electricitate. Abia se descărca un nor în altul, sau la pământ [18] și soarele ardea iarăși cu aceeaș intensitate. In felul acesta aerul umed după ploi, în loc să ne îmbroșteze, aproape ne asfixia. Febre bilioase erau frecvente în timpul acesta. Către sfârșitul lunei August ei s'au

[*Vara și
toamna
1771*].

ăsociat dizenteria și febrele putride. Ôștile noastre nu au avut de-a face în tot timpul cu dușmanul:

Prada bogată le-au dat ocazia să-și permită tot felul de confort. Vinul din țară era ieftin, carne și pești se găseau în abundență. Liniștea și o vieață prea bună își arătară efectul asupra sănătății lor. Nimic nu strică mai mult oșteanului în afară de hotarele patriei sale, decât acestea. Cel mai bun exemplu ni-l dă Hannibal cu armata sa învingătoare. — După sfârșitul norocos al expediției din jos de Babadag trecurăm în cantonamentul de iarnă. Iarna aceea a fost mai moale. Era mai mult umedă decât rece, cel mult vântul din nord o înăsprea puțin. În timpul acesta am avut puțini bolnavi. Cele mai multe îmbolnăviri erau urmările greșelilor de alimentație. Straniu ne a părut însă în totdeauna, că cu tot luxul și luxuria, n'am observat decât foarte puține, sau aproape de loc, febre inflamatorii adevărate. În tot timpul de 5 ani, cât am stat în Moldova, nu le-am văzut decât rar. [19]. Să fie oare cauza în climat sau în felul de traiu sau în timpul de atuncia? Despre asta nu-mi pot spune părerea hotărât. Chiar din Martie 1772 am avut o vreme foarte frumoasă, constantă. Pe pământ creștea iarbă și primăvara aceasta a fost pentru noi mai fericită decât cea trecută, în cece privește febrele intermitente de primăvară. Fiind armistițiu s'a luat măsura foarte cuminte de a se repartiza corpurile în cantonamente în regiunile din jurul orașului. Fiecare regiment și-a căutat un loc potrivit și orice promiscuitate a încetat. În tot cursul verii aerul a fost uscat și cald. Încă în Mai se iviră febre intermitente maligne și ținură până în August. Erau caracterizate prin remisiuni și se asemănau cu febra semiterțiară sau hemitriteer. Aceste febre tenace ne-au răpit mulți oameni. Rareori se terminau bine. Adesea treceau în febre continue sau aveau drept sequele, îndurația intestinelor. Recidive frecvente nu erau rare. Ele erau atât de generalizate,

[Iarna
1771—
72].

[Primă-
vara și
vara
1772].

încât aproape nici unul nu scăpa de ele. Aceste febre alternau către sfârșitul lunii August cu dizenteria și febra putridă. Amândouă aceste boale însă nu erau atât de generalizate și erau mai puțin maligne decât [20] în anul trecut. În mijlocul acestei luni s'a ivit ciuma între personalul tehnic și mateloții marinei. Dar ea nu s'a răspândit mai departe și nu a avut o mortalitate mare. Pete și carbunculi lipseau complect. Ea se caracteriza numai prin bubonii în stinghii. Se pare că era o anumită formă a boalei. Oanemii aceștia locuiau pe malurile joase și umede ale Dunării unde șantierele noastre se găseau în colibe (sălașe). Cu Turcii n'am avut în timpul acesta nici o atingere. Ciuma aceasta deasemenea a fost de natură bilioasă. Iarna a fost temperată. Fie că oamenii noștri se obișnuiseră la climat, sau că a fost o urmare a condițiilor atmosferice. În orice caz iarna aceasta n'am avut decât puțini bolnavi. În primăvara 1773 am pătruns în Bulgaria. Timpul a fost cald și uscat. Marșurile neîntrerupte au apărut pe ostașii noștri de boală. Poate însă că și regiunea a contribuit la aceasta. În locul pozițiilor joase și mlăștinoase dela gurile Dunării am ajuns aci într'un aer mai curat. În țara aceasta nu este șes ca în Basarabia și Moldova. Terenul aici e muntos și împădurit. După multe și norocoase victorii, prin cari am izgonit pe dușmani din toată regiunea aceasta dela malurile Mării Negre până la Silistra, ne-am întors la sfârșitul lui Iulie la campamentul destinat nouă [21] la Ismail. În mijlocul lunii August se ivi o febră bilioasă malignă și dizenteria, cari de bună seamă ar fi făcut mari ravagii, dacă nu ar fi fost împiedicate în curând de un marș în munții plăcuți ai Babadagului. În vara aceasta n'am observat ciuma, deși încontinuu am avut de a face cu dușmanul, dar nici nu am ocupat orașe, unde mai curând este de temut virusul putrid al molimei, ci atacarăm pe dușmanii în campamentele sale. Poate că ne-a apărut de

[Toamna
1772 și
iarna
1772—
73].

[Primă-
vara
1773].

[Vara
1773]

infecție activitatea și mișcarea. În consecință s'a închis și spitalul pentru ciumați, iar pușinii bolnavi cronici din el au fost licențiați.

[*Toamna*
1773].

În toamnă timpul a fost aspru. Abia în Noembrie ne-am reîntors în campament, după incursiunea la Varna. Greutățile acestei campanii de toamnă au avut o influență mai bună asupra sănătății, în comparația cu cecece a fost în anii trecuți. Nici iarna nu a fost pentru noi atât de teribilă ca iernile trecute. Primăvara 1774 a fost rece și cețoasă. Vântul dela nord sufla neînterupt. Reumatisme și catare au fost foarte frecvente. Toți trecurăm tușind Dunărea și puserăm iarăși [22] piciorul în Bulgaria. Cu cât mai mult pătrundeam în țara aceasta, cu atât mai mult regiunea devenea muntoasă. Apa curată de izvor, pădurile răcoroase de stejar, văile plăcute, parfumate, înviorau nervii noștrii, cari eram în continuă mișcare, și ne făcură să uităm campamentul și regiunea unde am suferit atâtea mizerie și pe care Ovid a descris-o atât de poetic și atât de potrivit cu multe veacuri în urmă :

Nec tibi sunt fontis, tacitis nisi paene salini.
Qui potus dubium sistat alatve sitim.

Rara, neque haec felix în apertis eminet arvis
Arbor, et în terra est în altera forma maris *)

Epistol. ex ponto L III. Epist. I.

Până la Șumla timpul a rămas frumos, până atunci n'am avut decât pușini bolnavi. Aci însă norii se descărcară în munții înalți ai Balcanilor. Tempestăți zilnice, ploi și zăduf alternau. Timp de 3 săptămâni am blocat această localitate importantă cu singura trecere prin munți. Campamentul nostru era la picioarele muntelui Haemus al celor vechi, pe un câmp roditor.

*) Nu găsești aicia izvoare, cel mult ochiuri de apă sărată tăcute, băutură îndoielnică pentruca să-ți oprească și să-ți hrănească setea. Rareori se ridică un arbore nefericit în câmpiile deschise și în pământ găsești în altă formă marea. (Nota trad.)

Dar ploaia continuă îl umezise și murdărise într'atâta, încât oamenii noștri nu găseau nici un loc uscat pentru a se culca.*) O febră bilioasă ca urmare a tuturor acestor cauze, începu să facă ravagii între noi. Neașteptat ne a surprins încheierea păcii. Reîntoarcere în marșuri repezi, dorința și bucuria de a vedea în curând hotarele patriei îndepărtate, aveau un astfel de efect asupra noastră, încât trecurăm prin Bulgaria, Basarabia și Moldova fără a avea mari pierderi prin boale.**)

*) Generalul Rumianțof, comandantul oastei rusești de care e vorba, a încercat zadarnic să forțeze trecerea spre Adrianopol. Nu a putut să treacă peste Șumla. (Nota trad.)

***) Campania condusă de Rumianțof s'a terminat cu pacea dela Cuciuc-Cainardgi. (Nota trad.)

CONCLUZIUNI.

1) Tratatul despre ciumă al medicului german, în serviciul armatei rusești, *Johann Martin Minderer*, publicat în 1790, conține în capitolul prim o privire istorică asupra boalelor, cari au bântuit în armata rusească în cursul campaniei 1769—1774. Cum această armată a staționat aproape tot timpul campaniei în Moldova. Acest capitol are un interes deosebit pentru epidemiologia istorică românească.

2) Boalele și epidemiile cari au făcut ravagii în armată rusească au fost : febra tifoidă, tifosul exantematic, dizenteria, paludismul, scorbutul, afecțiuni gripale și reumatice și mai ales ciuma, care n'a părăsit armatele în tot cursul campaniei.

3) Ca și contemporanul său *Orraeus* și *Minderer* constată că ciuma a fost dată de Turci. În primul an al campaniei, ea a fost deosebit de malignă, cu mortalitate foarte mare. Caracterul ei a fost, ca aproape în toate epidemiile de ciumă dela noi, predominant bubonic. Cu cât trecea mai mult timp dela prima ei ivire, malignitatea și virulența ei scădeau, pentru ca în sfârșit în 1774 ea să dispară complect.

4) *Minderer* constată, că soldații ruși se infectau mult mai ușor de ciumă decât populația civilă indigenă. În deosebi Țiganiii îi păreau complect îndemni față de molimă.

Văzută și bună de imprimat

Președinte :

Prof. agreg. Dr. V. Bologa

Decan :

Prof. Dr. Gh. Martinescu